

Proliferacja broni masowego rażenia

Abstract

Development and proliferation of Weapons of Mass Destruction still is one of the major global issues, that needs to be solved by the international community. Ending of the Cold War did not cease state and non-state actors actions focused on acquisition of the WMD. The ongoing attempts to develop or buy Weapons of Mass Destruction by terrorist organizations and states such as Iran and North Korea make this global issue even more important nowadays. International governmental organizations are taking multiple activities to constrain the development and proliferation of the WMD. The aim of this article is to present the most important documents of international law that concerns the idea of constraining the proliferation of biological, chemical and nuclear weapons, created within these organizations and also to describe the contemporary activities of these organizations that leads to realization of aforementioned goal.

Wprowadzenie

Proliferacja broni niekonwencjonalnej jest jednym z problemów globalnych, których w dalszym ciągu nie udało się trwale rozwiązać, pomimo licznych działań ze strony państw i organizacji rządowych. W XXI wieku istotność tej kwestii nie zmalała. Można wręcz uznać, że w dobie wzrastającego zagrożenia międzynarodowym terroryzmem oraz rozwijania broni jądrowej przez takie państwa jak Islamska Republika Iranu i Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, problem rozprzestrzeniania najbardziej niszczycielskich rodzajów uzbrojenia zajmie znaczące miejsce w agendach problemowych najważniejszych organizacji rządowych z ONZ na czele. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie dorobku organizacji rządowych w zakresie ograniczania proliferacji broni niekonwencjonalnej, zwanej powszechnie bronią masowego rażenia lub bronią masowego zniszczenia.

Jak wspomniano, broń niekonwencjonalna często utożsamiana bywa z bronią masowego zniszczenia (*Weapons of Mass Destruction*, WMD). Nazwą tą określa się współcześnie nowoczesne typy broni, które charakteryzuje bardzo duża siła niszczycielska. Oznacza to, że skutków działania tego rodzaju broni nie można ograniczyć jedynie do obiektów infrastruktury¹. Jak zauważają T. Jemiolo, T. Kubaczyk i M. Preus dosłowne tłumaczenie angielskiej nazwy *weapons of mass destruction*, jako broń masowego zniszczenia, jest jednak niewłaściwe. Ze względu na to, że spośród trzech rodzajów tego oręża, jedynie

¹ T. Jemiolo, T. Kubaczyk, M. Preus, *Broń masowego rażenia w świetle prawa międzynarodowego. Wybrane problemy*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2004, s. 10.

broń jądrowa niszczy infrastrukturę oraz sprzęt, broń chemiczna i biologiczna oddziałuje zaś jedynie na organizmy żywe, właściwe tłumaczenie angielskiej nazwy *weapons of mass destruction* powinno brzmieć broń masowego rażenia². Dlatego R.E. Langford proponuje definicję, według której za broń masowego rażenia uznaje się środki bojowe, które „pozbawiają ludzi życia w sposób znacznie straszliwszy niż rany wywołane przez naboje i urazy fizyczne lub które wywołują efekty inne, niżli tylko uszkodzenia albo destrukcję budynków i innych obiektów, włączywszy w powyższe wywołanie poczucia strachu lub paniki”³ [przekł. własny]. Biorąc to pod uwagę, przyjęcie tej definicji na potrzeby niniejszego artykułu wydaje się jak najbardziej zasadne.

Działania organizacji rządowych na rzecz ograniczenia proliferacji broni biologicznej

Przeświadczenie, że broń masowego rażenia została opracowana w XX wieku, jest tyle powszechne, ile błędne. Broń biologiczną – pierwszy z rodzajów WMD – wykorzystywano bowiem już na polach bitew świata starożytnego, a najprostsza forma tej broni była rozpowszechniona już ok. roku 300 p.n.e.⁴

Broń biologiczna stanowi środek masowego zakażenia ludzi, zwierząt i pożywienia drobnoustrojami chorobotwórczymi oraz toksynami, które wytwarzane są przez bakterie i wirusy⁵. Termin ten jest więc niezwykle pojemny i dotyczy wielu środków walki, takich jak węglik, ospa prawdziwa czy dżuma. Większość z nich wywołuje choroby lub wpływa negatywnie na funkcjonowanie ludzkiego organizmu⁶. Za wyjątkowością broni chemicznej przemawia to, że jej użycie może wywołać liczne ofiary na dużym obszarze bez konieczności transportowania na miejsce znacznych ilości sprzętu, a fakt wykorzystania tej broni jest trudno wykrywalny⁷. Jak zauważa R. Olszewski, „wykrycie ataku biologicznego jest bardzo trudne, a jego zabójcze działanie może potęgować się z biegiem czasu”⁸.

Pierwsze działania organizacji o charakterze rządowym mające na celu ograniczenie rozwoju broni biologicznej datuje się na lata 20. XX wieku. Były one skutkami masowego użycia gazów bojowych podczas I wojny światowej. W dniu 17 czerwca 1925 roku, pod auspicjami Ligi Narodów, otwarto do podpisu w Genewie *Protokół o zakazie używania w czasie wojny gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków wojny bakteriologicznej*, zwany protokołem genewskim. Stronami tego dokumentu są 133 państwa, które go podpisały i ratyfikowały. Zapisy protokołu stanowią, że jego strony zobowiązują się do przestrzegania zakazu używania wymienionych w tytule środków bojowych, w tym też

² *Ibidem*.

³ „(...) which kill people in more horrible ways than bullets or trauma, or which cause effects other than simply damaging or destroying building and objects, with an element of fear or panic included”, R.E. Langford, *Introduction to Weapons of Mass Destruction: Radiological, Chemical and Biological*, John Wiley & Sons, Hoboken 2004, s. 1.

⁴ G.I. Iwanna, *Weapons of Mass Destruction: What You Should Know. A Citizen's Guide to Biological, Chemical and Nuclear Agents & Weapons*, Frontline Publishers, Inc, Baltimore 2004, s. 5.

⁵ B. Michailiuk, B. Malicki, *Broń biologiczna – wybrane problemy*, Zeszyty Naukowe AON 2003, nr 1 (50), s. 137.

⁶ R.E. Langford, *op. cit.*, s. 2.

⁷ M. Kort, *Weapons of Mass Destruction*, Infobase Publishing, New York 2010, s. 9.

⁸ R. Olszewski, *Bezpieczeństwo współczesnego świata*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 68.

broni bakteriologicznej. Protokół ten wszedł w życie w dniu 8 lutego 1928 roku⁹. Od tej daty możemy mówić o pewnym wzroście intensywności działań na rzecz ograniczenia lub całkowitego zakazu produkcji i składowania tego typu uzbrojenia. Trzeba zauważyć, że w okresie bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej państwa oraz nowo powstała ONZ nie wykazywały szczególnego zainteresowania problemem proliferacji broni typu biologicznej i chemicznej, gdyż wówczas „gorącym tematem” była opracowana przez Stany Zjednoczone broń jądrowa¹⁰.

W działaniach na rzecz ograniczenia badań nad bronią biologiczną, jej produkcji i użycia największe znaczenie ma *Konwencja o zakazie broni biologicznej i toksycznej (Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzeniu zapasów broni bakteriologicznej [biologicznej] i toksycznej oraz ich zniszczeniu)*, nad którą rokowania rozpoczęły się w roku 1968 pod egidą ONZ¹¹. Dokument został otwarty do podpisu 10 kwietnia 1972, a 26 marca 1975 wszedł w życie. Dane na dzień 1 stycznia 2001 roku wskazują, że stronami konwencji są 144 państwa, 18 nowych państw podjęło decyzję, aby ją podpisać. Ze względu na trudność w osiągnięciu porozumienia dotyczącego wprowadzenia zakazu używania broni chemicznej i biologicznej, zdecydowano na rozpatrzenie tych kwestii oddzielnie. Za punkt wyjścia przyjęto, że wówczas było szeroko rozpowszechnione przeświadczenie o nieprzydatności broni typu B na współczesnym polu walki, co miało skutkować szybszym i rodzącym mniej kwestii spornych procesie zawarcia umowy¹². Jak stwierdza J.P. Zanders, *Konwencja o zakazie broni biologicznej i toksycznej* była „pierwszym traktatem rozbrojeniowym w pełnym tego słowa znaczeniu”¹³. Państwa-strony konwencji zobowiązały się, że nigdy nie będą „prowadzić badań, produkować, gromadzić, nabywać w jakikolwiek inny sposób lub przechowywać:

1. mikrobiologicznych lub innych biologicznych środków czy toksyn, bez względu na pochodzenie lub sposób produkcji, takich rodzajów i w takich ilościach, które nie są przeznaczone do wykorzystania w celach profilaktycznych, ochronnych lub w innych celach pokojowych;
2. broni, urządzeń lub środków przenoszenia mających służyć wykorzystaniu takich środków lub toksyn we wrogich zamiarach lub w konfliktach zbrojnych” (art. 1)¹⁴.

Państwa-sygnatariusze konwencji zobowiązały się też do zniszczenia lub konwersji do celów pokojowych wszystkich posiadanych lub pozostających pod ich jurysdykcją środków, toksyn, broni, urządzeń i środków przenoszenia, które wymienia art. 1 Konwencji. Państwa-strony winny uczynić to jak najszybciej, nie później niż 9 miesięcy od wejścia umowy w życie¹⁵. Nie udało się jednak stworzyć środków weryfikacji zgodności z postanowieniami dokumentu.

⁹ R. Ferm, *Porozumienia o kontroli zbrojeń i rozbrojeniu*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych – Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (SIPRI), Warszawa 2002, s. 154.

¹⁰ T. Jemioło, T. Kubaczyk, M. Preus, *op. cit.*, s. 70.

¹¹ Od 1969 roku pod nazwą Konferencja Komitetu Rozbrojeniowego.

¹² J.P. Zanders, *Eliminacja broni chemicznej i biologicznej*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *op. cit.*, s. 136.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzeniu zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz ich zniszczeniu*, Londyn, Moskwa, Waszyngton, 10 kwietnia 1972, www.vilp.de/Pldpf/p197.pdf (data dostępu 18.10.2010).

¹⁵ *Ibidem*.

Wady reżimu nieprolifracji broni biologicznej uwypuklane są zwłaszcza przez wysokie standardy weryfikacyjne ustalone w ramach *Konwencji o zakazie broni chemicznej*¹⁶.

Działania organizacji rządowych na rzecz ograniczenia proliferacji broni chemicznej

Zwiększenie zainteresowania państw i organizacji rządowych inicjatywami dotyczącymi ograniczenia lub zakazu używania broni chemicznej nastąpiło po zakończeniu I wojny światowej, gdyż właśnie na polach bitew „wielkiej wojny” gazy bojowe zostały użyte na masową skalę. Broń chemiczna nie jest jednak wynalazkiem XX wieku. Podobnie jak broń biologiczna, pojawiła się w starożytności i właśnie na czasy antyczne datuje się pierwsze udokumentowane informacje dotyczące zakazu używania tego typu broni na polu walki. Jak stwierdzają w swej pracy T. Jemiolo, T. Kubaczyk i M. Preus już w starohinduskich Prawach Manu można znaleźć zapiski o zakazie używania w boju zatrutych strzał¹⁷. Za narodziny nowoczesnej wojny chemicznej zwykło się uważać drugą bitwę pod Ypres (22 kwietnia – 25 maja 1915), kiedy siły cesarskich Niemiec zaatakowały wojska francuskie oparami chloru¹⁸. Po I wojnie światowej wiele państw rozpoczęło badania nad stworzeniem lub rozbudową posiadanych arsenałów broni chemicznej. Była ona również używana podczas konfliktów toczonych w okresie zimnej wojny.

Broń chemiczna stanowi jedyny rodzaj WMD, który został wykorzystany w walce zbrojnej na masową skalę. Postęp naukowo-techniczny w produkcji tego oręża spowodował, że współcześnie broń ta jest – słowami M. Malca, P. Durysa i P. Pacholskiego – „bardzo skutecznym i podstępny[m] środkiem masowej zagłady”¹⁹. Ponadto jest ona stosunkowo łatwa do pozyskania przez aktorów państwowych lub niepaństwowych, gdyż znaczna ilość półproduktów cywilnego przemysłu chemicznego służy również jako baza dla gazów bojowych, zaś proces technologiczny wykorzystuje cywilną aparaturę produkcyjną²⁰. Stąd powszechne jest określanie broni typu C mianem „broni biedaków”²¹. Na potrzeby artykułu przyjęto definicję terminu „broń chemiczna” zawartą w *Konwencji o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów*. Broń chemiczna to:

1. „(...) toksyczne związki chemiczne i ich prekursory, z wyłączeniem tych przypadków, które są przeznaczone do celów nie zabronionych na mocy niniejszej Konwencji, pod warunkiem, że ich rodzaje i ilości są zgodne z takimi celami;
2. amunicję i urządzenia, specjalnie zaprojektowane dla spowodowania śmierci lub innej szkody poprzez toksyczne właściwości związków chemicznych, wyszczególnionych w ustępie (a), wyzwalanych w rezultacie zastosowania takiej amunicji i urządzeń;

¹⁶ J.P. Zanders, *op. cit.*, s. 137.

¹⁷ T. Jemiolo, T. Kubaczyk, M. Preus, *op. cit.*, s. 59.

¹⁸ *A Short History of Chemical Warfare During World War I*, www.noblis.org/MissionAreas/nsi/BackgroundonChemicalWarfare/HistoryofChemicalWarfare/Pages/HistoryChemWarfareWWI.aspx (data dostępu 20.11.2010); *The Second Battle of Ypres*, 1915, www.firstworldwar.com/battles/ypres2.htm (data dostępu 20.11.2010).

¹⁹ M. Malec, P. Durys, P. Pacholski, *Prolifracja broni masowego rażenia i środki jej przenoszenia – aktualne wyzwania*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 2001, s. 17.

²⁰ *Ibidem*, s. 16–17.

²¹ P. Ostaszewski, *Międzynarodowe stosunki polityczne. Zarys wykładów*, Książka i Wiedza, Warszawa 2008, s. 336.

3. wszelki sprzęt specjalnie zaprojektowany do użycia w bezpośrednim związku z zastosowaniem amunicji i urządzeń określonych w ustępie (b)”²².

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego przyjęła z kolei następującą definicję tego pojęcia: „substancja chemiczna, która przeznaczona jest do użycia w celach militarnych dla zabijania, poważnego ranienia lub obojętniania ludzi (...)” [przekł. własny]²³. Najogólniej mówiąc, broń chemiczną stanowią substancje, które w sposób szkodliwy wpływają na funkcjonowanie ludzkiego organizmu, uniemożliwiając transport tlenu przez krew, niszcząc układ oddechowy lub powodując upośledzenie systemu nerwowego²⁴.

Już od XVIII wieku zawierane były dwustronne oraz regionalne porozumienia mające na celu ograniczenie użycia i rozprzestrzeniania broni chemicznej, jednakże dopiero Protokół genewski z 1925, zawarty pod auspicjami Ligi Narodów, miał być pierwszym w historii uniwersalnym dokumentem regulującym to zagadnienie. Dokument ten ustanawia międzynarodowe normy zakazu użycia broni chemicznej. Dotyczy wszelkich broni chemicznych, także i tych, które nie istniały w roku 1925. W dokumencie nie ma jasnej definicji broni chemicznej i biologicznej, toteż przyjęto szeroką interpretację jego artykułów. Część sygnatariuszy zawarło protokół genewski z zastrzeżeniami – państwa uznały, że nie muszą się czuć związane jego postanowieniami, jeżeli zostaną zaatakowane bronią chemiczną. Jako pierwsze dokument ratyfikowało 125 państw²⁵.

Bez wątpienia najważniejszym aktem prawnomiędzynarodowym, który dotyczy problemu proliferacji broni chemicznej, jest *Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów*, sporządzona w Paryżu 13 stycznia 1993 roku. J.P. Zanders nazywa konwencję „najbardziej zdecydowanym globalnym traktatem rozbrojeniowym, jaki powstał do tej pory”²⁶. Konwencja weszła w życie 29 kwietnia 1997 roku. Dokument podpisany został przez 188 państw, ratyfikowany przez 165 natomiast (stan na dzień 4 lutego 2013)²⁷. Państwa-strony konwencji na mocy art. 1 ust. 1 podejmują zobowiązanie, że nigdy i w żadnych okolicznościach:

- 1) nie będą prowadzić badań, produkować, w żaden inny sposób nabywać, gromadzić lub przechowywać broni chemicznej lub przekazywać pośrednio lub bezpośrednio broń chemiczną komukolwiek;
- 2) nie będą używać broni chemicznej;
- 3) nie będą podejmować jakichkolwiek wojskowych przygotowań do użycia broni chemicznej;

²² *Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów*, Paryż, 13 stycznia 1993, www.vilp.de/Pld/pf/p210.pdf (data dostępu 18.11.2010); określenie „prekursor” w rozumieniu konwencji oznacza „każdy reagent, zastosowany w dowolnym etapie produkcji toksycznego związku chemicznego, niezależnie od stosowanego procesu produkcyjnego. Pojęcie to obejmuje każdy kluczowy składnik binarnego lub wieloskładnikowego układu chemicznego”.

²³ *Chemical substance which is intended for use in military operations to kill, seriously injure, or incapacitate people (...)*, M. Kort, *op. cit.*, s. 7.

²⁴ R.E. Langford, *op. cit.*, s. 2–3.

²⁵ T. Jemioło, T. Kubaczyk, M. Preus, *op. cit.*, s. 66.

²⁶ J.P. Zanders, *op. cit.*, s. 130.

²⁷ http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-3&chapter=26&lang=en, (data dostępu 4.02.2013).

4) nie będą pomagać, zachęcać lub skłaniać kogokolwiek w dowolny sposób do podejmowania jakiejkolwiek działalności zabronionej przeciwko państwu-stronie na mocy niniejszej konwencji²⁸.

W dalszej części artykułu państwa-strony zobowiązują się do zniszczenia posiadanej przez siebie albo pozostającej pod ich jurysdykcją broni chemicznej. Sygnatariusze zobowiązują się też nie wykorzystywać policyjnych środków chemicznych w walce zbrojnej²⁹.

Zakres konwencji określa tzw. kryterium ogólnego przeznaczenia, oznacza to, że konwencja wprowadza zakaz pewnych celów, do których można wykorzystywać obiekty, ale nie zabrania istnienia samych obiektów. Jeżeli w przyszłości zostanie wynaleziony jakiś składnik lub substancja chemiczna, mogące być zakwalifikowane jako broń chemiczna, zostaną one automatycznie zakazane przez konwencję, chyba że istnieć będzie uzasadniona pozamilitarna potrzeba ich wytwarzania. Tym, co odróżnia omawianą konwencję od jej odpowiednika dotyczącego broni biologicznej, jest ustalenie obejmującego zarówno sektor cywilny, jak i militarny reżimu weryfikacyjnego, który ma uniemożliwić zaistnienie bezprawnej aktywności w którymś z państw-stron dokumentu. Państwa-strony konwencji zobowiązane są do składania raportów oraz przeprowadzania inspekcji. Każdy z sygnatariuszy konwencji staje się automatycznie członkiem Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej (Organisation for Prohibition of Chemical Weapons, OPWC), z siedzibą w Hadze, składającej się z trzech organów: Konferencji Państw-Stron, Rady Wykonawczej i Sekretariatu Technicznego. Do zadań OPWC należy zapewnienie infrastruktury i stworzenie procedur niezbędnych do realizacji zapisów konwencji³⁰.

Działania organizacji rządowych na rzecz ograniczenia proliferacji broni jądrowej

Jak stwierdza cytowany wcześniej R. Olszewski, „broń jądrowa od początku swego istnienia zajmowała poczesne miejsce w arsenałach bojowych wielu państw. Skutki wybuchu jądrowego są bowiem tysiące razy większe od największych nawet bomb burzących”³¹.

Oręż ten został wynaleziony w roku 1945 i od tamtej pory trwa jego nieprzerwany rozwój. Jedyne w dotychczasowej historii ludzkości wykorzystanie broni jądrowej w działaniach wojennych nastąpiło w sierpniu tegoż roku. Amerykańscy fizycy opracowali dwie bomby, które wykorzystane miały być przeciwko imperialnej Japonii – uranową, której nadano kryptonim *Little Boy*, oraz plutonową o kryptonimie *Fat Man*. Bombowiec B-29 zrzucił bombę *Little Boy* na Hiroszimę w zachodniej części wyspy Honsiu 6 sierpnia 1945. „Ładunek eksplodował z siłą 12,5 kiloton trotylu, niszcząc wszystko na obszarze 13 kilometrów kwadratowych, powodując do 10 sierpnia 1946 roku śmierć 118 661 cywilów i ok. 20 tys. żołnierzy”³². Trzy dni później inny B-29 zrzucił bombę *Fat Man* na Nagasaki. W wyniku detonacji śmierć poniosło ponad 70 tys. ludzi. Skutkiem obu ataków była kapitulacja Japonii 2 września 1945 roku, co oznaczało koniec II wojny światowej³³.

²⁸ Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej...

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ J.P. Zanders, *op. cit.*, 132–134; na temat struktury i zadań OPWC zob. *ibidem*, s. 134–136.

³¹ R. Olszewski, *op. cit.*, s. 61.

³² M. Marix Evans, *Bitwy II wojny światowej*, Oficyna Wydawnicza Alma-Press, Warszawa 2006, s. 115.

³³ S. Gowin, *Hiroszima i Nagasaki*, Wydawnictwo Edipresse Polska SA, Warszawa 2005, s. 39.

W następnych latach broń nuklearna została opracowana w innych państwach (Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Chińska Republika Ludowa, Republika Francuska), które obecnie stanowią skład oficjalnego „klubu atomowego”.

Do budowy broni jądrowej wykorzystuje się głównie izotopy uranu U-235 i plutonu Pu-239³⁴. Działanie broni atomowej wykorzystuje energię, która wyzwala się podczas reakcji jądrowej. Ok. 50% tej energii przypada na falę uderzeniową, promieniowanie ciepłe pochłania ok. 35% energii, ok. 10% to promieniotwórcze skażenie terenu, promieniowanie przenikliwe pochłania ok. 4%, a pozostały 1% wyzwolonej energii pochłaniany jest przez impuls elektromagnetyczny³⁵. Ładunek nuklearny może zostać detonowany na powierzchni gruntu, pod wodą, pod ziemią oraz w powietrzu, w którym detonacja ma najbardziej niszczycielski charakter³⁶.

Najważniejszym aktem prawa międzynarodowego, który reguluje kwestie związane z proliferacją broni jądrowej, jest bez wątpienia *Traktat o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej* (*Non-Proliferation Treaty, NPT*), który podpisano 1 lipca 1968 roku. Zapisy tego dokumentu tworzą globalny reżim nieproliferaacji broni atomowej. Ze względu na jego doniosłość poświęcona zostanie mu osobna część niniejszego artykułu, teraz zaś przedstawione zostaną inne istotne umowy i porozumienia zawarte w ramach międzynarodowych organizacji rządowych, które dotyczą problemu rozprzestrzeniania broni atomowej.

Pierwszą umową międzynarodową, zawartą pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych, dotyczącą tej kwestii był dokument powołujący do życia Międzynarodową Agencję Energii Atomowej (*International Atomic Energy Agency, IAEA, MAEA*). Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło status MAEA w roku 1957. Był on rezultatem prac działającej od 1946 roku oenzetowskiej Komisji Energii Atomowej. Pierwsza sesja Konferencji Ogólnej Agencji odbyła się w Wiedniu w 1957 (stolica Austrii pozostaje siedzibą MAEA do dziś). Początkowo prace Agencji dotyczyły jedynie cywilnej strony atomistyki, lecz od początku lat 70. państwa wyrzekające się dążeń do pozyskania broni nuklearnej zobowiązały się do poddania kontroli MAEA swojej działalności na polu nuklearyzacji³⁷.

Na strukturę organizacyjną MAEA składają się Sekretariat, Konferencja Generalna, Rada Gubernatorów oraz wyspecjalizowane departamenty. Sekretariat zajmuje się bieżącą obsługą działalności administracyjnej wymienionej organizacji. Konferencja Generalna to ciało, w którego skład wchodzi przedstawiciele wszystkich państw członkowskich. Jest ona najwyższym organem agencji. Obraduje raz w roku we wrześniu. Podczas jej obrad wytyczane są plany dalszego rozwoju MAEA oraz opracowywany jest jej budżet. Wybierany jest też skład Rady Gubernatorów – organu zarządzającego agencji. Stanowią go przedstawiciele 35 państw członkowskich, którzy zbierają się na obrady pięć razy do roku. Na czele organizacji stoi Dyrektor Generalny. W dotychczasowej historii MAEA na

³⁴ J. Kubowski, *op. cit.*, s. 33.

³⁵ J. Solorz, *Czynniki rażenia broni jądrowej*, Zeszyty Naukowe AON, nr 3–4 (48–49) 2002, s. 152.

³⁶ Szczegółowo kwestie techniczne dotyczące działania broni jądrowej opisuje J. Kubowski: *Broń jądrowa*, Warszawa 2008.

³⁷ T. Jemioło, T. Kubaczyk, M. Preus, *op. cit.*, s. 27.

stanowisku tym zasiadało pięć osób. Najbardziej znanym dyrektorem generalnym Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej jest Egipcjanin Muhammad el-Baradei, który stał na jej czele w latach 1997–2009. W trakcie jego kadencji agencja otrzymała (w 2005 roku) Pokojową Nagrodę Nobla³⁸. W ramach MAEA funkcjonują następujące wyspecjalizowane departamenty:

- Departament Badań Jądrowych – jego zadaniem jest wspomaganie państw członkowskich w prowadzeniu badań nad rozwojem pokojowych technologii jądrowych w różnych dziedzinach gospodarki;
- Departament Energetyki Jądrowej – zaangażowany w pomoc w rozwoju i promocji pokojowego wykorzystania energii jądrowej;
- Departament Bezpieczeństwa Nuklearnego – odpowiedzialny za zapewnienie globalnej ochrony ludzi i środowiska przed niepożądanymi efektami wykorzystania energetyki jądrowej;
- Departament Współpracy Technicznej – jego zadaniem jest wspieranie państw członkowskich w rozwijaniu coraz nowocześniejszych technologii związanych z energią jądrową.
- Departament ds. Gwarancji Bezpieczeństwa (Safeguards) – z punktu widzenia tematyki tego artykułu najważniejszy z departamentów działających w ramach MAEA. Inspektorzy zatrudnieni w tym dziale odpowiedzialni są weryfikowanie przedkładanych przez państwa członkowskie deklaracji na temat celów realizowanych przez nie programów jądrowych³⁹.

Następnie należy wspomnieć o *Układzie zakazującym prób z bronią jądrową w atmosferze, w przestrzeni kosmicznej i pod wodą*, który bywa również nazywany *Układem o częściowym zakazie prób nuklearnych*. Został on wyłożony do podpisu w Moskwie 5 sierpnia 1963 roku, w życie zaś wszedł 10 października tegoż samego roku; jego stronami jest obecnie 125 państw. W myśl artykułów tego dokumentu zakazuje się przeprowadzania wszelkich próbných detonacji ładunków atomowych w atmosferze oraz poza granicami atmosfery, a więc również i w przestrzeni kosmicznej oraz pod wodą, zarówno jeśli chodzi o wody terytorialne, jak i morze pełne. Układ zabrania również przeprowadzania testów w jakimkolwiek innym środowisku, jeżeli taka próbna eksplozja mogłaby spowodować przedostanie się opadu radioaktywnego poza granice państwa (lub obszaru pozostającego pod jurysdykcją państwa), które przeprowadza testy⁴⁰. Dokument ten był pierwszą z umów międzynarodowych, które kolejno coraz bardziej ograniczały swobodę i możliwości przeprowadzania przez państwa próbných detonacji ładunków nuklearnych.

Kolejną umową, której zadaniem było ograniczenie swobody przeprowadzania prób jądrowych, jest *Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi* podpisany 27 stycznia 1967 (wszedł w życie 10 października tegoż samego roku). Jego stronami pozostają 102 państwa. Układ, obok innych zapisów, zakazuje wynoszenia na orbitę

³⁸ www.paa.gov.pl/?frame=12.2; www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2005/ (data dostępu 8.12.2010).

³⁹ www.iaea.org/OurWork/SV/Safeguards/what.html (data dostępu 8.12.2010).

⁴⁰ R. Ferm, *op. cit.*, s. 158–159.

okołoziemską obiektów służących przenoszeniu broni nuklearnej oraz instalowania broni jądrowej na powierzchni ciał niebieskich⁴¹.

Traktat o zakazie umieszczania broni jądrowej i innych rodzajów broni masowej zagłady na dnie mórz i oceanów oraz w jego podłożu, który podpisano 11 lutego 1971, jest umową o charakterze podobnym do dwóch przedstawionych powyżej, a więc dokumentem, który zakazuje instalowania broni atomowej w obszarach wymienionych w tytule układu⁴².

Niezwykle istotną umową międzynarodową w opisywanej dziedzinie jest *Traktat o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową* (*Comprehensive Test Ban Treaty*, CTBT), który dotychczas podpisało 177 państw, a 138 przeprowadziło procedury ratyfikacyjne. Należy nadmienić, że spośród 44 państw posiadających na swym terytorium broń jądrową lub reaktory badawcze, czyli zdolnych do wyprodukowania broni nuklearnej, ratyfikowało go 34. Spośród tej grupy Indie, Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna i Pakistan nie podpisały traktatu CTBT, a Izrael i Iran nie ratyfikowały go. Ratyfikacji nie przeprowadził też m.in. Senat Stanów Zjednoczonych, Francja zaś dokonała pogwałcenia zapisów CTBT (próby na atolu Mururoa w 1995 roku)⁴³. Ratyfikacja układu CTBT przez wszystkie spośród grupy 44 państw jest niezbędna, aby dokument ten wszedł w życie, co ma nastąpić po upływie 180 dni od ratyfikowania go przez ostatnie z nich⁴⁴. Układ ten zakazuje jego sygnatariuszom przeprowadzania „jakichkolwiek próbnych eksplozji broni jądrowej lub jakiegokolwiek innej eksplozji nuklearnej” (art. 1)⁴⁵. Dokument zawiera też zakaz przeprowadzania pokojowych testów nuklearnych, niemniej jednak konferencje przeglądowe CTBT mogą wydać zgodę na taką próbną detonację. Co znamienne, koncesja wymuszona została przez presję ze strony ChRL. S.H. Kile zwraca uwagę, że CTBT zakazuje przeprowadzania próbnych wybuchów „o każdej mocy”, co należy interpretować jako zakaz testów ładunków hydronuklearnych. Układ nie zakazuje z kolei przeprowadzania prób subkrytycznych (w których skład i ilości użytych materiałów wybuchowych i jądrowych nie powodują powstania masy krytycznej), przeprowadzanych przez Stany Zjednoczone i Federację Rosyjską w warunkach laboratoryjnych (według części krytyków koncesja ta jest sprzeczna z duchem układu, ponieważ umożliwia realizację programów modernizacji istniejących arsenałów nuklearnych). Układ CTBT powołuje do życia Organizację Traktatu o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową oraz przewiduje wprowadzenie reżimu weryfikacji o kompleksowym charakterze, którego częściami mają być Międzynarodowy System Monitorowania, inspekcje na miejscu, mechanizmy konsultacyjne oraz środki budowy wzajemnego zaufania⁴⁶.

Globalne podstawy dotyczące zapobiegania proliferacji broni jądrowej zostały określone w rezolucji RB ONZ (nr 1540) z 28 kwietnia 2004 roku. Nakłada ona na państwa

⁴¹ *Ibidem*, s. 159.

⁴² W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 408.

⁴³ M. Kaczmarek, *Problemy zbrojeń i rozbrojenia*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 532.

⁴⁴ S.H. Kile, *Kontrola i nierozprzestrzenianie zbrojeń nuklearnych*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *op. cit.*, s. 119.

⁴⁵ (...) any nuclear weapon test explosion or any other nuclear explosion (...), *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, New York 24 September 1996, <http://disarmament2.un.org/TreatyStatus.nsf/44E6EEABC9436B78852568770078D9C0/0655D51A30692632852568770079DDA2?OpenDocument> (data dostępu 8.12.2010).

⁴⁶ S.H. Kile, *op. cit.*

wymóg kryminalizacji rozprzestrzeniania broni jądrowej, ustanowienia ścisłych kontroli wywozowych, a także zabezpieczenia wszelkich materiałów wrażliwych, które znajdują się na ich terytorium. Dwa lata później Rada Bezpieczeństwa uchwaliła rezolucję nr 1673, przedłużającą mandat rezolucji 1540 oraz przypominającą państwom o zobowiązaniach, które prolongowany dokument na nie nakłada⁴⁷. Wspomniany przeze mnie we wcześniejszym podrozdziale *Traktat o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej* stanowi najważniejszy dokument o charakterze prawnomiędzynarodowym dotyczący problemu proliferacji broni atomowej. Stanowi on podstawę dla międzynarodowego reżimu nierozprzestrzeniania broni nuklearnej.

Negocjacje dotyczące zawarcia umowy międzynarodowej dotyczącej ograniczenia rozprzestrzeniania broni jądrowej trwały trzy lata i nie należały do najłatwiejszych. Na forum ONZ ścierały się bowiem różne i częstokroć przeciwstawne poglądy na temat treści negocjowanego dokumentu, a tym samym także i kształtu reżimu nieprolifracji, który nowy układ miał ustanowić. W trakcie prowadzonych w Nowym Jorku i Genewie rozmów wykrystalizowały się różniące się stanowiska Stanów Zjednoczonych i ZSRR (czyli największych ówczesnie mocarstw nuklearnych) oraz ruchu państw niezaangażowanych na temat przyszłego traktatu⁴⁸. Supermocarstwa przygotowały własne projekty treści traktatu, które przedłożyły Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ w sierpniu i wrześniu 1965 roku⁴⁹. Pierwsze rozmowy dotyczące zawarcia układu lub konwencji dotyczącej zakazu rozprzestrzeniania broni jądrowej rozpoczęły się wcześniej, bo w czerwcu tego roku. W roku 1964 Chiny dokonały pierwszej próbnego detonacji ładunku nuklearnego i w reakcji na to wydarzenie Komisja Rozbrojeniowa ONZ podjęła decyzję o skierowaniu do Komitetu Rozbrojenia Osiemnastu Państw (ENCD) zalecenia, by ciało to zajęło się możliwością uchwalenia tego rodzaju umowy międzynarodowej⁵⁰. B. Goldschmidt w następujący sposób charakteryzuje stanowiska państw biorących udział w negocjacjach nad przyszłym układem, który później przerodził się w traktat NPT:

- Państwa Trzeciego Świata domagały się, by – w zamian za wyrzeczenie się przez nie dążeń do uzyskania broni jądrowej – państwa posiadające taką broń zobowiązały się nigdy nie użyć jej wobec nich. Żądały także pomocy ze strony państw atomowych w rozwijaniu programów cywilnej energetyki atomowej.
- Państwa rozwijające się (np. Brazylia i Indie) podkreślały, że umowa dotycząca zakazu rozprzestrzeniania broni jądrowej ma charakter dyskryminacyjny i uderza w ich suwerenność. Swoją zgodę na związanie się traktatem łączyły z koncesjami: zobowiązaniem państw atomowych do nierozwijania nowych rodzajów broni oraz konwersją części posiadanych przez nie arsenałów w materiały, które mogłyby być wykorzystane dla celów pokojowych.
- Państwa członkowskie Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (przy wsparciu Komisji Europejskiej) domagały się, by środki zabezpieczające, które miała opracować

⁴⁷ Praca zbiorowa, *Konflikty współczesnego świata*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 44.

⁴⁸ A. Pytlakowska, *Układ o Nierozprzestrzenianiu Broni Jądrowej*, www.psz.pl/tekst-7504/Anna-Pytlakowska-Uklad-o-Nierozprzestrzenianiu-Broni-Jadrowej (data dostępu 30.12.2010).

⁴⁹ A. Goldberg, *Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) Chronology*, www.fas.org/nuke/control/npt/chron.htm (data dostępu 24.01.2011).

⁵⁰ B. Goldschmidt, *The Negotiation of The Non-Proliferation Treaty (NPT)*, www.iaea.org/Publications/Magazines/Bulletin/Bull223_4/223_403587380.pdf (data dostępu 24.11.2011).

MAEA, były równorzędne z tymi, które ustalone zostały w ramach Euratomu i z nich się wywodziły. Z kolei RFN, Włochy i Japonia, które już wcześniej musiały przyjąć status państw nieposiadających broni jądrowej, domagały się uzyskania dostępu do cywilnych technologii jądrowych na takim samym poziomie i zasadach jak mocarstwa nuklearne. Szwecja natomiast domagała się zapisu o zakazie jakichkolwiek próbnych eksplozji⁵¹.

Najważniejsze były oczywiście stanowiska Stanów Zjednoczonych i ZSRR, gdyż dopiero ich uzgodnienie dawało zielone światło całej idei układu o nierozprzestrzenianiu i umożliwiało prace nad jego treścią. Rozbieżności obu supermocarstw w tej kwestii najlepiej oddają wspomniane powyżej projekty traktatu przedłożone przez te państwa. Projekt amerykański zakazywał przekazywania broni jądrowej państwom ich nieposiadającym, ale pozostawiał otwartą furtkę w postaci możliwości transferu broni typu A do grupy państw (miało to dać możliwość wyposażenia Niemiec Zachodnich w broń typu A). Tekst przedłożony przez ZSRR zakazywał posiadania, kontrolowania i używania broni atomowej wszystkim państwom nienuklearnym bez wyjątków⁵². Tajne rozmowy prowadzone przez amerykańskiego sekretarza stanu D. Ruska i ministra spraw zagranicznych ZSRR A. Gromykę trwały rok i zakończyły się kompromisem obu supermocarstw. Po trzech latach negocjacji uzgodniony traktat otwarto do podpisu 1 lipca 1968 roku. Rząd francuski (wzywany wcześniej do przerwania prac nad bronią nuklearną i zniszczenia posiadanego arsenału) zdecydował, że układu nie podpisze, ale w przyszłości Francja będzie postępowała zgodnie z jego postanowieniami⁵³.

Traktat o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej składa się z preambuły oraz jedenastu artykułów⁵⁴. Traktat NPT dzieli państwa, będące stronami układu, na dwie grupy: państwa posiadające broń nuklearną oraz niemające takiego uzbrojenia w swych arsenałach. Artykuł I zobowiązuje sygnatariuszy posiadających broń nuklearną do „nieprzekazywania komukolwiek bezpośrednio lub pośrednio broni jądrowej lub innych jądrowych urządzeń wybuchowych oraz kontroli nad taką bronią lub takimi urządzeniami wybuchowymi”. Państwa te nie mogą też w żaden sposób zachęcać państw nieposiadających broni jądrowej do wdrożenia badań nad tym aspektem nuklearyzacji, a także udzielać im pomocy przy produkcji broni jądrowej. Z kolei na państwa pozbawione broni nuklearnej traktat nakłada zakaz podejmowania jakichkolwiek działań na rzecz pozyskania, produkcji i kontroli broni jądrowej oraz zabrania im pozyskiwania tego rodzaju broni od innych państw (art. II)⁵⁵. W myśl zapisów traktatowych za państwa mogące posiadać broń jądrową zostały uznane te, które dysponowały nią oraz oficjalnie się do tego przyznawały do dnia 1 stycznia 1967 roku (art. IX)⁵⁶. W czasie zawierania układu były to ChRL, Francja, Stany Zjednoczone, Zjednoczone Królestwo oraz

⁵¹ B. Goldschmidt, *op. cit.*

⁵² *Ibidem.*

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ *Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej*, sporządzony w Moskwie, Waszyngtonie i Londynie dnia 1 lipca 1968 r., DzU 70.8.60 z 10 kwietnia 1970 roku, www.grocejusz.edu.pl/Files/nierozprzestrzenianie_atom.doc (data dostępu 28.12.2010).

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ S.H. Kile, *op. cit.*, s. 111.

Związek Sowiecki i właśnie te pięć państw traktowane jest jako „klub atomowy” (szerzej w dalszej części rozdziału).

Traktat NPT zakazuje państwom niedysponującym bronią atomową wszelkich działań na rzecz jej zdobycia, lecz nie dotyczy on cywilnej energetyki jądrowej, gdyż żadne z traktatowych postanowień nie może zostać zinterpretowane jako naruszające prawo każdego z państw do prowadzenia badań nad niemilitarnym wykorzystywaniem energii atomowej. Prawo to traktat NPT określa jako nieodłączne dla wszystkich stron dokumentu (art. IV). Zgodnie z treścią traktatu każde z państw będących jego stroną zostało zobowiązane do przyjęcia środków zabezpieczających, które służyć mają uniemożliwieniu militarnego wykorzystania energii atomowej przeznaczonej do celów pokojowych. Zapisy traktatowe ustalały, że środki zabezpieczające miały być ustalone „w porozumieniu, co do którego będą prowadzone rokowania i które będzie zawarte z Międzynarodową Agencją Energii Atomowej, zgodnie z jej Statutem i systemem środków zabezpieczających Agencji, wyłącznie w celu kontroli wykonania jego zobowiązań, przyjętych zgodnie z niniejszym Układem” (art. III). Traktat za zakazane uznaje przekazywanie „wyjściowego lub specjalnego materiału rozszczepialnego lub urządzenia lub materiału specjalnie przeznaczonego lub przygotowanego do przerabiania, wykorzystania lub produkcji specjalnego materiału rozszczepialnego jakimkolwiek państwu niedysponującemu bronią jądrową dla celów pokojowych”, jeżeli nie będzie on podlegał środkom bezpieczeństwa wymagany przez traktat⁵⁷.

Państwa będące sygnatariuszami traktatu mogą więc swobodnie rozwijać przemysł energetyczny oparty na atomie, jeżeli nie będzie on wykorzystywany dla celów o charakterze wojskowym, energetyka jądrowa zaś rozwijana będzie w porozumieniu i we współpracy z MAEA. Ponadto w treści traktatu znajdują się zapisy dotyczące zapewnienia swobody uzyskiwania przez państwa-strony wszelkich korzyści płynących z rozwoju cywilnej energetyki jądrowej (art. V) oraz umożliwiające zawieranie przez grupy państw układów regionalnych, służących zapewnieniu całkowitej nieobecności broni jądrowej na ich terytoriach, innymi słowy dotyczących powoływania do życia stref bezatomowych (art. VI)⁵⁸.

Decyzja o dalszym trwaniu w mocy *Traktatu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej*, który w życie wszedł w roku 1970, miała zostać podjęta po upływie 25 lat od tego terminu. Podczas konferencji przeglądowej w maju 1995 przedłużono okres obowiązywania układu na czas nieokreślony. Pierwsza z wielu takich konferencji została zwołana po pięciu latach od wejścia traktatu NPT w życie (1975). Podczas obrad dyskutowano o ocenie procesu realizowania postanowień. Każdorazowo po upływie kolejnych pięciu lat od poprzedniej konferencji możliwe jest zwołanie kolejnej, za zgodą większości sygnatariuszy. Od roku 1975 konferencje przeglądowe odbywają się regularnie. W ciągu ostatnich dziesięciu lat miały miejsce trzy tego rodzaju spotkania. Konferencja przeglądowa odbywająca się w roku 2000 upłynęła pod znakiem rosnącego uznania przez sygnatariuszy dla potrzeby podjęcia działań mających zapobiec rozkładowi reżimu NPT i zakończyła się przyjęciem końcowej deklaracji. Oceniała ona dotychczasowe postępy oraz wyznaczała nowe cele dla procesu

⁵⁷ *Układ o nierozprzestrzenianiu ...*

⁵⁸ *Ibidem.*

rozbrojenia nuklearnego. Mocarstwa atomowe podjęły zobowiązanie realizacji sześciopunktowego programu kontroli zbrojeń i rozbrojenia⁵⁹. Spotkanie przeglądowe z roku 2005 zakończyło się niepowodzeniem. „Nie udało się przyjąć merytorycznego dokumentu końcowego, a znaczną część obrad konferencji zajął spór co do programu pracy. Wśród najważniejszych przyczyn niepowodzenia należy wymienić nastawienie administracji George'a W. Busha do kwestii kontroli zbrojeń i rozbrojenia oraz spór co do tego, w jakim zakresie na konferencji powinna być rozpatrywana kwestia irańskiego programu jądrowego”⁶⁰. Ostatnia, jak do tej pory, konferencja przeglądowa NPT odbywała się w dniach 3–28 maja 2010 roku w Nowym Jorku i została uznana za znaczący postęp, zwłaszcza w porównaniu ze spotkaniem przeglądownym, które odbyło się przed pięcioma laty. Duży wpływ na konstruktywny charakter przebiegu spotkania miało pomyślne zakończenie rokowań między Stanami Zjednoczonymi a państwami arabskimi w sprawie implementacji rezolucji konferencji przeglądowej z 1995 dotyczącej ustanowienia strefy wolnej od broni jądrowej na obszarze Bliskiego Wschodu. Obrady zakończyło przyjęcie dokumentu końcowego zawierającego szczegółowy plan działań (64 propozycje), którym kierować się powinny wszystkie państwa-strony układu w ciągu następnych pięciu lat⁶¹.

W 2003 roku *Traktat o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej* podpisało i ratyfikowało 188 państw⁶². Z jednej strony zawarcie traktatu można rozpatrywać w kategorii wielkich sukcesów Organizacji Narodów Zjednoczonych. Żadna z zawieranych wcześniej umów międzynarodowych dotyczących kwestii nierozprzestrzeniania broni jądrowej nie miała bowiem tak uniwersalnego charakteru jak traktat NPT. Stanowi on jedyny ogólnosiątkowy instrument prawny, umożliwiający dowolnemu państwu na świecie ogłoszenie, że nie dysponuje bronią jądrową. Traktat ten stanowi ponadto niezwykle ważną podstawę dla szerszego reżimu zasad i ograniczeń służących przeciwdziałaniu rozprzestrzeniania broni jądrowej oraz środków służących do jej budowy (materiałów rozszczepialnych i technologii)⁶³. Z drugiej strony mimo uniwersalnego charakteru traktatu NPT ma on pewne słabości. Największą z nich jest bez wątpienia to, że stronami umowy nie są państwa, które obecnie posiadają już broń jądrową, opracowaną po 1968 roku. W skład tej grupy państw wchodzi Indie, Izrael oraz Pakistan. Ponadto w roku 2003 miała miejsce bezprecedensowa decyzja Korei Północnej o wycofaniu się z traktatu, co oczywiście związane było z dążeniami KRL-D do wyprodukowania broni jądrowej⁶⁴. Państwa niebędące sygnatariuszami traktatu nie są oczywiście wyłączone ze współpracy międzynarodowej dotyczącej nieprolifracji, ale – jak zauważa A. Pytlakowska – „w stosunku do stron układu w pewnych aspektach są w korzystniejszym położeniu, ponieważ nie mają obowiązku

⁵⁹ S.H. Kile, *op. cit.*, s. 114; więcej na temat postanowień konferencji przeglądowej NPT z 2000 tamże.

⁶⁰ Ł. Kulesa, *Główne wyzwania przed konferencją przeglądowną NPT w Nowym Jorku*, www.pism.pl/biuletyn/files/20100325_657.pdf (data dostępu 28.12.2010),

⁶¹ *Konferencja przeglądowa NPT w Nowym Jorku*, www.msz.gov.pl/Konferencja,Przegladowa,NPT,w,Nowym,Jorku,36655.html (data dostępu 28.12.2010).

⁶² P. Marczewski, *Nie tylko NPT – systematyka oraz systematyczna ocena*, www.psz.pl/tekst-7506/Piotr-Marczewski-Nie-tylko-NPT-systematyka-oraz-systematyczna-ocena (data dostępu 28.12.2010).

⁶³ S.H. Kile, *op. cit.*, s. 111.

⁶⁴ D. Chaffee, *North Korea's Withdrawal from Nonproliferation Treaty Official*, www.wagingpeace.org/articles/2003/04/10_chaffee_korea-npt.htm (data dostępu 30.12.2010).

poddania się tak dużej kontroli międzynarodowej”⁶⁵. Widać więc wyraźnie, że nieuczestniczenie w traktacie państw nuklearnych pozostających poza „klubem atomowym” jest, biorąc pod uwagę realizację celu, jakim jest zdobycie i rozwijanie arsenału jądrowego, sytuacją przez te państwa pożądaną. Stąd też szczególnego charakteru nabiera przypadek irański, gdyż państwo to jest w dalszym ciągu stroną *Traktatu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej*, niemniej jego dążenia do zdobycia broni jądrowej są niezaprzeczalne (mimo że władze w Teheranie utrzymują, iż energetyka jądrowa w Iranie wykorzystywana będzie w celach pokojowych).

Podsumowanie

Nawet powyższa ogólna charakterystyka dorobku organizacji rządowych (zwłaszcza ONZ) na polu ograniczania proliferacji broni masowego rażenia jasno dowodzi, że organizacje te od wielu lat, z różną intensywnością, podejmują działania na rzecz rozwiązania tej istotnej kwestii globalnej. Pod ich auspicjami zawierane są traktaty o uniwersalnym charakterze, których postanowienia mają na celu powstrzymanie rozprzestrzeniania, produkcji, składowania i militarnego wykorzystania broni biologicznej, chemicznej i atomowej. Dokumenty te niejednokrotnie powołują do życia organizacje wyspecjalizowane, których zadaniem jest stać na straży realizacji zapisów traktatowych przez państwa będące ich stronami.

Mimo że treść umów międzynarodowych szczegółowo reguluje zasady dotyczące posiadania i produkcji broni niekonwencjonalnych, a wyspecjalizowane organizacje rządowe w trybie ciągłym kontrolują przestrzeganie tych przepisów przez państwa członkowskie, to jednak trzeba podkreślić, że problem proliferacji WMD wciąż nie został całkowicie rozwiązany. Reżimy nieproliferacyjne, kreowane przez przepisy prawa międzynarodowego oraz działania organizacji wyspecjalizowanych, są wciąż nie w pełni rozwinięte. Dzieje się tak zarówno dlatego, że państwa członkowskie organizacji wyspecjalizowanych, pomimo deklarowania pełnego respektowania przepisów zawartych w umowach międzynarodowych, skrycie te przepisy łamią (np. Iran rozwijający militarny program jądrowy, mimo iż jest stroną traktatu NPT i należy do MAEA), jak i dlatego, że nie będąc członkami organizacji i stronami umów, mogą swobodnie prowadzić badania nad rozwojem broni, której dany dokument prawnomiędzynarodowy zakazuje (przykład Korei Północnej, która otwarcie prowadzi swój program zbrojeń jądrowych, po wystąpieniu z MAEA).

Mimo powyższych słabości trzeba jednak wyraźnie stwierdzić, że działania organizacji rządowych na polu ograniczania rozprzestrzeniania broni masowego rażenia oraz ich dorobek prawny w tym zakresie stanowią poważny krok w kierunku świata całkowicie wolnego od tych najbardziej niszczycielskich rodzajów oręża, które stworzył człowiek.

⁶⁵ A. Pytlakowska, *op. cit.*

Literatura uzupełniająca

Ferm R., *Porozumienia o kontroli zbrojeń i rozbrojeniu*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych – Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (SIPRI), Warszawa 2002.

Iwanna G.I., *Weapons of Mass Destruction: What You Should Know. A Citizen's Guide to Biological, Chemical and Nuclear Agents & Weapons*, Frontline Publishers, Inc, Baltimore 2004.

Jemiolo T., Kubaczyk T., Preus M., *Broń masowego rażenia w świetle prawa międzynarodowego. Wybrane problemy*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2004.

Kaczmarek M., *Problemy zbrojeń i rozbrojenia*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Kile S.H., *Kontrola i nierozprzestrzenianie zbrojeń nuklearnych*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych – Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (SIPRI), Warszawa 2002.

Langford R.E., *Introduction to Weapons of Mass Destruction: Radiological, Chemical and Biological*, John Wiley & Sons, Hoboken 2004.

Malec M., Duryś P., Pacholski P., *Proliferacja broni masowego rażenia i środki jej przenoszenia – aktualne wyzwania*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 2001.

Olszewski R., *Bezpieczeństwo współczesnego świata*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.

Zanders J.P., *Eliminacja broni chemicznej i biologicznej*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych – Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (SIPRI), Warszawa 2002.

